

*Швидка Т. І.,**кандидат юридичних наук,**асистент кафедри господарського права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено аналізу конкурентних відносин та їх регулювання на законодавчому рівні в США, Європейському Союзі та в межах СОТ. Розглянуто історію становлення конкурентного права зарубіжних країн та історію конкурентного права України, їх сучасний стан. В умовах глобалізації регулювання конкуренції на національному рівні потребує модернізації та вдосконалення, враховуючи відкритість ринків та функціонування міжнародного світового порядку.

Ключові слова: економічна конкуренція, конкурентна політика держави, глобалізація, конкурентне законодавство.

Постановка проблеми. Сьогодні конкурентне регулювання має своє законодавче закріплення та практичне застосування майже у всіх країнах світу. Зокрема Україна має свою історію створення та еволюції конкурентного законодавства. Але сьогодні в умовах глобалізації регулювання конкуренції лише національними органами та в межах норм національного законодавства стає неможливим. Для того, щоб визначити ефективні механізми реформування конкурентного законодавства, необхідно зробити аналіз сучасного стану конкурентного законодавства України та зарубіжних країн, а також історію виникнення і формування як законодавчої бази, так і механізмів конкурентної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конкурентного права, зокрема питаннями його історії формування і реформування присвятили свої праці такі вчені, як О. Бакалінська [5], В. Геєць [6], Т. Удалов [7], Ю. Журик [8]; питанню регулювання забезпечення економічної політики держави, зокрема антимонопольної, приділив увагу Д. Задахайло [11] у своїй докторській дисертації. Багато уваги у наукових статтях, дисертаційному дослідженні присвячено регулюванню конкуренції в Європейському Союзі у працях К. Смирнової [9] та В. Муравйова [10]. Але питання удосконалення та реформування національного конкурентного законодавства не отримало достатньої уваги з боку науковців та практичного застосування з боку законодавчих органів.

Мета статті – розглянути історію становлення антимонопольного законодавства США, Європейського Союзу та України, їх сучасний стан. Зробивши аналіз законодавчих актів і механізмів реалізації конкурентної політики, можна зробити висновки щодо напрямів модернізації та вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із зародженням ринкової економіки та підприємництва необхідним стало регулювання конкурентних відносин, що має свої особливості становлення та власну історію в різних країнах та правових системах.

Історія становлення антимонопольного регулювання бере свій початок із кінця ХХ століття. Конкурентне право (порівняно з іншими галузями права) досить молоде, але наявність антимонопольних норм можна помітити майже у всіх країнах світу. Конкурентна політика держави є одним із основних напрямів економічної політики держави, її вдале забезпечення зумовлює розроблення дієвих механізмів реалізації. Зробивши аналіз законодавчих актів і механізмів реалізації конкурентної політики, можна зробити висновки щодо напрямів модернізації та вдосконалення.

Спочатку зробимо невеликий екскурс в історію США, де регулювання конкуренції вперше знайшло своє законодавче закріплення. На той момент монополізованими були майже всі галузі виробництва, нафтова, цукрова промисловість, виробництво віскі, свинцю, цигарок, бавовняного і льняного масла та інші галузі опиняються у стані повної або часткової монополізації. Відбувається створення картелів, синдикатів, трестів та інших форм монополій, що потребувало регулювання та закріплення на законодавчому рівні, зокрема застосовувати відповідальність до правопорушників. Традиційно в США конкурентне право має назву «антитрестове». Першим приймається Закон Шермана, направлений на боротьбу із монополіями та трестами, який навіть передбачав кримінальну відповідальність за монополізацію та домінуюче становище компаній на ринку. Але Закон мав багато недоліків, деякі з них були усунуті Законом Клейтона, спрямуванням якого було також запобігання монополізації та злиття, які могли призвести до обмеження конкуренції. У Законі Клейтона надався точний перелік дій, які вважалися незаконними і тягли за собою відповідальність. Пізніше приймається Закон Робінсона-Патмана, який забороняє цінову дискримінацію і передбачає кримінальну відповідальність за встановлення «грабіжницьких» цін на ринку. Реалізація антимонопольної політики здійснюється завдяки державним органам в особі Федеральної Торгової Комісії та Міністерства юстиції в особі Управління антитрестовської політики. Діяльність та повноваження Федеральної Торгової комісії визначається Законом «Про ФТК», прийнятого у 1914 році. Міністерство юстиції має право розглядати кримінальні й цивільні справи, тоді як ФТК має повноваження тільки щодо додержання чесної конкуренції у цивільних справах.

На протигагу Американській моделі антимонопольного або антитрестівського регулювання, перші конкурентні закони в Європі з'являються після Другої Світової війни. Європейська модель конкурентного регулювання має свої особливості у порівнянні з американською, має основним своїм спрямуванням контроль за зловживанням монополієм становленням та бо-

ротьбу з проявами недобросовісної конкуренції, що є основними напрямками конкурентної політики Європейського Союзу.

Конкурентне регулювання в Європі відбувається як на рівні національного законодавства, так і наднаціонального в межах функціонування Європейського Союзу як інтегрованого об'єднання держав-членів. Регулювання конкуренції стає одним із напрямів регулювання Європейського Союзу та передбачає наявність єдиних правил конкуренції. Як зазначає К. Смирнова, цілі правового антимонопольного регулювання у багатьох аспектах збігаються з цілями правового регулювання економіки в цілому [9, с. 158]. Муравйов, підтримуючи цю точку зору, визначає необхідність продовження і сприяння інтегрованого ринку через гармонійне застосування конкурентних норм з іншими напрямками спільної політики Європейського Союзу [10, с. 401].

Із моменту створення Європейського Співтовариства захист вільної конкуренції стає одним з основних принципів функціонування інтегрованого внутрішнього ринку. Початок розвитку наднаціонального антимонопольного регулювання було покладено з підписанням у 1951 році Договору про об'єднання вугілля та сталі (має ще назву Паризький договір, набув чинності у 1952 році). Подальший розвиток конкурентного законодавства ЄС відбувся з підписанням Римського договору 25 березня 1957 року та внесенням змін до нього підписанням Маастрицького (1992), Ніщцького (2001) та Лісабонського (2007) договорів. Але напрям антимонопольного регулювання та основні принципи і цілі залишилися незмінними.

Основними принципами регулювання конкуренції в ЄС, закріпленими у статтях 101-108 Договору про функціонування ЄС (Лісабонський договір) [12], а також у Регламентах та Директивах є заборона картельних змов та будь-яких узгоджень, які шкодять конкуренції; заборона зловживання монополією становищем; контроль за злиттями та за наданням державної допомоги; захист від недобросовісної конкуренції.

Основним виконавчим органом є Європейська Комісія, на яку покладені функції захисту від зловживань монополією становищем, боротьби з картельними змовами, контролю за злиттями та державною допомогою, а також захист від недобросовісної конкуренції. Компетенція Комісії ЄС в деяких випадках може розповсюджуватися не тільки на територію Союзу. У випадках обмеження конкуренції в ЄС через спільну діяльність підприємств, зареєстрованих в ЄС, так і суб'єктів господарювання, зареєстрованих за межами Європейського Союзу, узгодженої поведінки таких суб'єктів або картельних змов міжнародного масштабу у випадках концентрації, що відбувається поза межами Європейського Союзу, при цьому створює загрозу обмеженню або спотворенню конкуренції в межах Союзу та інших випадках, відбувається співробітництво Комісії з антимонопольними органами інших держав. Але не завжди це допомагає уникнути конфліктної ситуації. [13]

Необхідно також розглянути регулювання конкуренції в межах СОТ. Головна мета діяльності СОТ полягає у тому, щоб торговельні стосунки країн відбувалися на конкурентних принципах. Створення та вступ країн до СОТ передбачає дотримання країнами умов угод СОТ, що мають основні принципи, зокрема це стосується України, яка у 2008 році стала повноправним членом СОТ. Серед основних принципів, передбачених угодами СОТ, можна виділити принцип недискримінації на митному кордоні, що передбачає взаємне надання режиму

найбільшого сприяння в торгівлі. Діяльність у межах СОТ передбачає встановлення національного режиму для товарів та послуг іноземного походження, що означає відмову від дискримінації іноземних виробників на національному ринку порівняно з національними виробниками тієї чи іншої продукції або надання послуг. Принцип захисту національної промисловості, що передбачає умови здійснення захисту національного товаровиробника, заснований тільки на митних тарифах, а не на торговельно-політичних заходах. Передбачається також здійснення торгівлі на основі дотримання тарифних рівнів. Запроваджується прозорість торговельної політики. Вирішення торговельних суперечок відбувається шляхом консультацій та переговорів. Одним із принципів функціонування СОТ є принцип сприяння справедливої конкуренції, який передбачає недопущення надання субсидій як механізму допомоги одним учасникам, за якого може відбуватися ставлення інших суб'єктів господарювання у невідгдане положення. Ідеться не про припинення державної допомоги, а про її впорядкування, створення прозорих механізмів такої допомоги та недопущення обмеження конкуренції. Правилами СОТ заборонено або обмежено надання тільки тих субсидій, які мають негативний вплив на торгівлю та спотворюють умови міжнародної конкуренції, категорично заборонено надання субсидій власним виробникам порівняно з іноземними, що порушують умови недискримінаційності. Угода СОТ про застосування антидемпінгових процедур дає змогу урядам країн-членів СОТ застосовувати відповідні заходи проти товарів, що ввозяться на територію країни за демпінговими цінами, коли це завдає матеріального збитку вітчизняним товаровиробникам у цій галузі. Угодами СОТ встановлюються правила, дотримання яких необхідно для країн під час застосування заходів захисту від демпінгового або субсидованого імпорту або зростання імпорту, що завдає серйозної шкоди національному виробництву [14].

Умови та принципи, передбачені в угодах СОТ, збігаються із принципами регулювання конкуренції в межах Європейського Союзу. Держави зобов'язані застосовувати антимонопольне законодавство, яке повинно мати недискримінаційний характер.

Вступ України в СОТ – це певний крок вперед, відкриття нових можливостей виходу на міжнародний ринок із власною конкурентоспроможною продукцією, вхід на національний ринок іноземних товарів за доступними цінами та ін. Але є і моменти, які негативно позначилися на деяких вітчизняних виробниках, які не змогли подолати конкуренцію з імпортними товарами. Сьогодні актуальною є проблема не просто уніфікації та гармонізації українського законодавства до європейського законодавства, а постає питання створення нових механізмів регулювання конкуренції на світовому ринку та підтримання національного товаровиробника. Без вдалого регулювання конкурентних відносин та налагодження рівня конкурентності всередині країни неможливо досягнути рентабельності та ефективності галузей економіки, які можуть стати конкурентоспроможними на світовому ринку. [6] Як зазначає Д. Задахайло, вступ України до СОТ також вимагає за допомогою активних засобів державного регулювання забезпечити національним товаровиробникам максимально високий рівень конкурентоздатності [11, с. 18].

Глобалізація як явище має низку позитивних і негативних рис для розвитку внутрішньої економіки країн. Із позитивної точки зору глобалізація сприяє зниженню митних тарифів, що спри-

яє зниженню вартості окремих товарів і послуг, дає можливість виходу на нові ринки. Однак вона може бути причиною появи потужних олігопольних і монопольних утворень всесвітнього масштабу. Як зазначає Т. Удалов, це може призводити до обмеження, спотворення чи усунення конкуренції з деяких товарних ринків з усіма можливими негативними наслідками [7, с. 5].

Сьогоднішній світовий ринок має велику частку монополізованих галузей економіки. У будь-якій галузі можна назвати від одного-двох до десятків лідерів, які розподіляють між собою ринок та диктують «правила гри». Ідеться про масштабні транснаціональні корпорації, які є основними суб'єктами міжнародної конкуренції. На жаль, існує безліч правопорушень із боку могутній ТНК, таких як зловживання монопольним становищем, картельні змови, прояви недобросовісної конкуренції тощо. Справжньою загрозою для функціонування вільної конкуренції є злиття і поглинання потужними ТНК, що створює загрозу появи абсолютних монополій в особі гігантських ТНК. Конкурентні правопорушення міжнародного масштабу є справжнім лихом для всесвітньої економіки, тим паче це не дає можливості з'являтися новим гравцям на ринку, за рахунок штучно створених бар'єрів. Регулювання таких масштабних правопорушень та надання дозволів на злиття повинно відбуватися в межах створення інтернаціонального антимонопольного органу та створення уніфікованих правил конкуренції для всіх країн світу. Обов'язково повинен бути прийнятий кодекс поведінки ТНК, який би регулював функціонування ТНК, враховуючи інтереси малого і середнього бізнесу.

Поряд із домінуванням міжнародних ТНК для України залишається вкрай високий рівень монополізованості ринків усередині країни. Аналіз конкурентної ситуації дає можливість стверджувати, що монопольно-олігопольні структури багатьох секторів економіки не надають можливості конкурувати малому і середньому бізнесу ані всередині країни, ні виходити на міжнародні ринки. Модернізація законодавчої та регулюючої бази повинна бути розроблена, враховуючи особливості економічної ситуації в країні та рівень і без того не ідеального конкурентного середовища. Як слушно зазначає О. Бакалинська, без належного регуляторного впливу антимонопольного законодавства забезпечити існування і розвиток добросовісної конкуренції не можливо [5, с. 20].

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють питання конкуренції в Україні є Закон України «Про захист економічної конкуренції» [1], Закон України «Про антимонопольний комітет» [2], Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3], Господарський кодекс [4] та безліч підзаконних нормативно-правових актів, що деталізують процесуальні моменти діяльності АМКУ. Сьогодні регулювання конкуренції в межах національного законодавства потребує перегляду та модернізації, враховуючи процеси глобалізації. Розгалужений характер національного законодавства дає можливість говорити про необхідність його систематизації та кодифікації. Погоджуючись із Ю. Журиком, який пропонує компонування всіх норм антимонопольно-конкурентного права у конкурентному кодексі, який повинен мати з блоку: загальну, спеціальну і особливу частину. [8] Поряд із кодифікацією норм матеріального права обов'язково повинен бути прийнятий конкурентний процесуальний кодекс, який би враховував процесуальні моменти діяльності антимонопольного комітету та мав дієвий превентивний механізм щодо попередження

правопорушень у сфері антимонопольного регулювання та захисту від недобросовісної конкуренції, а також процесуальні моменти розгляду справ та притягнення правопорушників до відповідальності. Усе це повинно бути чітко врегульовано, закріплено на законодавчому рівні та приведено у відповідність до норм міжнародного права. Конкурентна політика потребує не фрагментарного закріплення лише у Господарському кодексі [4], а і її детального аналізу та закріплення інструментально-го визначення у спеціальних конкурентних нормативно-правових актах. Реальний стан конкуренції на ринку та вільний обіг товарів, вільний доступ до ринку споживачів та суб'єктів господарювання можливий лише завдяки вдало розробленим механізмам реалізації конкурентної політики, що досягається поєднанням адміністративного регулювання та закріпленням дієвих конкурентних норм на законодавчому рівні.

Сьогодні ми маємо ситуацію, коли закріплені у діючих законах норми не мають дієвого застосування, породжуючи при цьому певні негативні наслідки діяльності ринку, зниження конкурентоспроможності товарів власного виробництва, зростання олігопольних і монопольних ринків, зростання бар'єрів входу і виходу з ринку тощо. Важливим моментом є подолання монополізованих та олігопольних ринків у багатьох галузях, забезпечення рівних можливостей вступу на ринок усіх суб'єктів господарювання та зняття бар'єрів вступу на ринок, зокрема адміністративних. Щодо цього автор наголошує на необхідності перегляду діючого законодавства та впровадженню дієвих норм регулювання та підтримання конкуренції.

Висновки. Розглянувши історію становлення та сьогодишній стан конкурентного законодавства зарубіжних країн та національного законодавства, враховуючи процеси глобалізації, необхідно стверджувати про необхідність уніфікації конкурентних норм та прийняття міжнародних правил конкуренції, дотримання яких є обов'язковим для всіх країн. А також прийняття міжнародно-правових механізмів регулювання конкуренції на глобальному світовому ринку.

Процеси глобалізації, створення глобального міжнародного ринку, основними суб'єктами якого є великі транснаціональні корпорації, потребують створення єдиного інтернаціонального Антимонопольного органу, до компетенції якого б входило регулювання і контроль за монополістичною діяльністю світового масштабу та запобігання і контроль картельних змов міжнародного рівня. Це дасть змогу забезпечити контрольованість та попередження створення глобальних монополій.

Що стосується регулювання та захисту конкуренції на національному ринку, то тут постає питання обов'язкової ревізії та модернізації законодавства. Сьогодні конкурентне законодавство не має дієвих норм, які б мали продуктивний вплив на конкурентні відносини.

Сьогодні в умовах глобалізації казати про закритий ринок не має сенсу, поняття національний ринок втрачає своє значення. Законодавство потребує реформування з урахуванням умов глобалізації та відкритості ринків.

Першочерговими завданнями уряду країни є, по-перше, забезпечення дотримання рівня конкурентності всередині держави, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та національних товаровиробників, вихід на міжнародну арену із власною конкурентоздатною продукцією. По-друге, із зниженням митних союзів та відкриттям міжнародних ринків необхідним є врахування інтересів та захист національних товаровиробників.

Необхідним, на думку автора, є сегментація ринку залежно від конкурентоздатності власної продукції. Там, де в Україні є потенціал вироблення власної конкурентоспроможної продукції, необхідно впровадити норми у національне конкурентне законодавство з урахуванням умов захисту національного товаровиробника. Ідеться про порушення умов СОТ щодо субсидування та надання державної допомоги.

Підсумовуюче вищевказане, зупинимося на основних складниках реформування конкурентного законодавства України. Ідеться не просто про систематизацію і кодифікацію, важливо саме врахування стану конкурентності в країні, необхідних механізмів підтримання рівня конкуренції, стимулювання національного товаровиробника на виготовлення конкурентоздатної продукції, яка б не уступала імпортованим товарам. У цих сегментах пропонується створити особливі механізми забезпечення конкурентності та підвищення конкурентоздатності. У тих сегментах, де українські товари не є реальними конкурентами імпортованим виробникам, необхідно впровадити механізми стимулювання та розвитку цих секторів економіки та недопущення створення бар'єрів із боку іноземних товаровиробників.

Література:

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
2. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листоп. 1993 р. № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 черв. 1996 р. № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст. 164.
4. Господарський кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18-22. Ст. 144.
5. Бакалінська О. Проблеми і перспективи розвитку конкурентного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 17-21.
6. Геєць В. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. Частина 1. 2008. URL: <https://textbooks.studio/natsionalnaya-ekonomika-uchebnik/zakonodavchiy-zahist-ekonomichnoji.html>
7. Удалов Т. Конкурентне право: навч. посіб. Київ: Школа. 2004. 496 с.
8. Журик Ю. Необхідність систематизації конкурентного законодавства України. Науково-практична інтернет конференція 27.02.2014 р. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=section&id=22&Itemid=113&lang=en
9. Смирнова К. Сучасні тенденції правового регулювання конкуренції. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 121 (частина I). 2014. С. 157-166.
10. Муравйов В. Право Європейського Союзу: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
11. Задихайло Д. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
12. Договір про функціонування Європейського союзу. Консолідована версія. Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union, C 326 (26.10.2012), 1-390. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
13. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1784_en.htm
14. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарії до них. URL: http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf

Швыдка Т. І. Зарубежный опыт антимонопольной политики и перспективы реформирования национального конкурентного законодательства в условиях глобализации

Аннотация. Статья посвящена анализу конкурентных отношений и их регулирования на законодательном уровне в США, Европейском Союзе и в рамках ВТО. Рассмотрена история становления конкурентного права зарубежных стран, и история конкурентного права Украины и их современное состояние. В условиях глобализации регулирование конкуренции на национальном уровне требует модернизации и совершенствования, учитывая открытость рынков и функционирование международного миропорядка.

Ключевые слова: экономическая конкуренция, конкурентная политика государства, глобализация, конкурентное законодательство.

Shvydka T. External experience of anti-monopoly policy and prospects for reforming domestic competitive legislation in conditions of globalization

Summary. The article is devoted to the analysis of competitive relations and their regulation at the legislative level in the USA, the European Union and within the framework of the WTO. The history of the emergence of the competition law of foreign countries and the history of the competition law of Ukraine and their current state are considered. In the conditions of globalization, the regulation of competition at the national level requires modernization and improvement, taking into account the openness of the markets and the functioning of the international world order.

Key words: economic competition, state competition policy, globalization, competitive law.